

Vibeke Sperling

Fra: Vibeke Sperling

Sendt: 15. november 2007 19:06

Til: Vibeke Sperling

Vibeke Sperling i RÆSON: Hvem er bange for Gasprom?

Et russisk gasmonopol spreder angst for forsynings sikkerheden i Europa. Det store problem er, at Rusland bruger sin energistrategi som rygrad i en stadig mere aggressiv udenrigspolitik. Og det styrkes af det forhold, at EU har lige så mange energistrategier, som det har medlemslande.

Energisikkerhed er blevet årtiets sag for EU. Ikke så meget på grund af udsigten til udtørring af energikilder men snarere af angst for, at storleverandøren Rusland vil bruge energivåbnet til politisk afpresning, som det har gjort imod transit- og aftagerlande i det tidligere Sovjetunionen.

Rusland vil igen anerkendes som supermagt, og denne gang skal det ske på basis af dets rige energikilder, hvilket præsident Vladimir Putin gjorde klart på G-8 topmødet i Skt. Petersborg.

Gasprom er Putins foretrukne våben i en stadig mere aggressiv udenrigspolitik, og det gigantiske firma ventes at forblive i hans hænder også efter præsidentvalget i marts næste år. Alt tyder på, at han bliver ministerpræsident og tager magten over energikilderne med sig fra Kreml over i regeringsbygningen. Der er således ikke udsigt til ændringer i energislagsmålet indenfor en overskuelig fremtid.

EU er afhængig af energiforsyningerne fra Rusland, men det forhold, at en række EU-lande har valgt separate energiaftaler med Rusland i stedet for en fælles energipolitik, har givet Putin rige muligheder for at føre del og hersk politik. EU har i princippet alle muligheder for at optræde som ligeværdig forhandlingspartner, eftersom Rusland er mindst lige så afhængigt af EU som omvendt. Det gælder både som hovedaftager af russisk energi og som investorer i en stadig mere problemfyldt russisk energisektor. Men som splittet flok spiller EU bolden over i Moskvas hænder.

Denne artikel ser på det udviklede net af stadig mere politiserede energirelationer og rørledninger samt på fremtidens store udfordring: at bringe energispillet tilbage på gensidigt fordelagtige økonomiske og afpolitiserede spor.

Gasprom og den globale magt

Spillet er blevet politiseret, netop fordi Putin åbent og skjult har gennationaliseret energisektoren for at bruge den i det globale magtspil. Han har i den proces kvalt landets hidtil mest effektive private virksomhed, olieselskabet Yukos. Han har gjort Gasprom til en stat i staten, der har total kontrol med landets gas og distributionsnet og, som desuden også udøver stadig større kontrol med oliesektoren. Putin ser også Gasprom som rygraden i det gigantiske internationalt energiselskab, han arbejder for at skabe. EU-landes angst gælder blandt andet, at Gasprom i den proces skal æde sig ind på energiinfrastrukturen i hele Europa.

Angsten tog land i EU efter den russisk-ukrainske priskrig i begyndelsen af 2006, hvor afbrydelse af gas til Ukraine betød nedskæring i leverancerne til EU-lande. Dengang tvang Ukraine imidlertid Gasprom til en aftale, som gasmonopolet ikke var tilfreds med. Nok kom Ukraine til at betale mere for gassen, men Gasprom kom ikke igennem med forsøg på at overtage ledningsnettet igennem landet, der transporterer 80 procent af gassen til Vesteuropa. »At sælge vore energiledninger til Rusland ville betyde tab af kontrol med udviklingen i energisektoren i de kommende år«, sagde Valerii Gladko, der er tidligere rådgiver for Ukraines præsident Viktor Jusjtjenko. For hvis Rusland købte Ukraines gasnet, ville det næppe investere i det. Ifølge Gladko, ønsker »Rusland kun at vinde tid, mens det bygger nye ledninger uden om Ukraine«. Gasprom har forsøgt at købe sig ind på netværket i flere EU-lande, men det er Den Nordeuropæiske Gasledning (NEGP), som efter planerne skal være færdig i 2010 og bringe gas direkte fra Rusland til Tyskland under Østersøen, der har

tiltrukket sig størst interesse. Den er nemlig det første konkrete udtryk for Ruslands ændring af energistrategien for at omgå »besværlige« transitlande. I dette tilfælde bliver Polen og baltiske lande snydt for transitindtægter.

Nordstrøm og vejen uden om transitlandene

Den strategi fremgik også klart af russiske indlæg på det årlige østeuropæiske Økonomiske Forum Davos i begyndelsen af september i år i byen Krynica, der ligger i det sydlige Polen. Her samles især øst- og centraleuropæiske politiske og økonomiske ledere og rådgivere. Energirådgiver for Ruslands regering Maria Belova sagde: »Jeg er helt enig i den officielle politik for at gøre os fri af transitlandene. Og vi har pengene til at gøre det. Vi må bl.a. hurtigt have en Østersøledning nummer to«. Østersøledning nummer ét er NEGP, som Gerhard Schröder før sin afgang som tysk kansler enedes med sin nære ven Vladimir Putin om at bygge. Som tak fik Schröder som bekendt formandsposten for NEGP. Det står tilbage at se, om en anden af Putins perlevenner, Italiens tidligere regeringsleder Silvio Berlusconi, får formandsposten for det endnu ikke færdige netværk til det sydlige Europa.

Polens tidligere ministerpræsident Marek Belka sagde: »Alle kæmper for egne interesser. Nordstrømmen er et politisk og økonomisk anslag imod Polen. Tysklands optræden er et mysterium for mig«. Polens nu afgåede regeringsleder Jaroslaw Kaczynski så det ikke som noget mysterium. I sin sædvanlige hysteriske anti-russiske og anti-tyske stil sammenlignede han gasledningen med ikke-angrebspagten imellem Sovjetunionen og det nazistiske Tyskland.

Igor Lobovskij, der er direktør for den Internationale Globale Energifond i Moskva, sagde: »Siden 2003 har det været Ruslands mål at slippe af med transitlande for olie«. Det samme ønske gælder nu gassen, »men det er langt sværere end med olien. Drujsba ledningen ønsker Moskva helt skal forsvinde til fordel af nye olieledninger til udskibningshavne«. Den omtalte olieledning fik navnet Drujsba (russisk for venskab) ved åbningen i 1961. Den deler sig i Hviderusland i en nordlig linje gennem Polen og en sydlig igennem Ukraine. Venskabet med transitlandene er slut, og de får ingen indflydelse på russiske energigiveje i fremtiden, lød det i Krynica. »Forsyningslinjerne er en sag imellem EU og Rusland, ikke med transitlande«, fastslog regeringsrådgiver Belova overfor utilfredse polske, baltiske og ukrainske miner. De fleste af de russiske debatdeltagere var dog enige i, at Nordstrømmen er en langt dyrere løsning end de traditionelle transitledninger. Keith Smith fra det amerikanske Center for Strategiske og Internationale Studier (CSIS)formulerede det således:»Der er ingen økonomisk mening i Nordstrømmen. Jarmal 2 gasledning [fra Jamal Halvøen i Ruslands Fjerne Østen. red.] koster f.eks. 2, 5 milliarder dollar, mens Nordstrømmen vil koste 8-10 milliarder«. Han er demed enig i, at Nordstrømmen er et rent politisk projekt.

Lederen af det russiske Center for Energipolitik (RAS)Aleksej Khajtun understregede, at den korteste og billigste rute til Tyskland er igennem de gamle transitlande. »Men problemet er vores politiske konflikter med dem«. Khajtun sagde med rette, at Vesteuropa forsøger at undgå russisk monopol på forsyningen, »men det går stadig mere i den retning«. Om ofte frembragte forudsigelser om fremtidig knaphed på russisk gas, sagde Khajtun, at der er gas nok, men at Gasprom ikke har investeret i nye ledninger internt i Rusland i de sidste ti år.»Vi må have vestlig hjælp til ny teknologi for at udnytte ressourcerne i det nordlige Sibirien. Jeg ser det som min hovedopgave at overbevise min regering om nødvendigheden af kompromiser«.

Det er også nødvendigt for at sikre vestligt samarbejde i det østlige Sibirien, hvor 10 procent af Ruslands gasreserver findes. Ifølge Khajtun er der »stort behov for meget større russisk åbning for vestlige energikoncerner. Der er fare for mangelsituationer, men det største problem er, hvordan vi etablerer gensidigt fordelagtige relationer til vestlige partnere«.

EU's mange styrmænd

EU-landene kræver liberalisering af Ruslands energisektor for at komme til. Rusland kræver liberalisering af adgangen til opkøb i det vesteuropæiske distributionsnet som modydelse.

På Økonomisk Forum havde russiske repræsentanter også travlt med at forsikre om, at Rusland ikke vil bruge gassen som politisk våben imod EU-landene. »Men transitlandene udgør også en stor risiko for jer. Rusland har aldrig skruet ned for gas til jer«, sagde energirådgiveren Maria Belova med adresse til EU og gav transitlandene skylden for de nylige forsyningssvigt.

Fra nye EU-lande lød det, at de lades i stikken i manglen på fælles fodslag over for Rusland, som dækker en fjerdedel af Polens gasbehov og hele 75 og 68 % af henholdsvis Ungarns og Tjekkiet. Vaclav Bartuska, der er energiansvarlig i det tjekiske udenrigsministerium, sagde: »Gasprom har krammet på Ukraine og Hviderusland og inddeler sine kunder i dem fra det nære og det fjernere udland«.

Derfor udtrykte centraleuropæerne håb om, at de som EU-medlemmer kan sikres en plads i den gruppe af lande, som Gasprom ikke åbent afpresser politisk, men samtidig fremhævede flere deltagere, at tidligere Moskva-allierede er de mest udsatte. Nu har Gasprom f.eks. planer om store prisstigninger for de tre baltiske lande. »Og EU yder kun verbal støtte«, sagde Bartuska.

EU's angst og forsigtighed over for Rusland kan godt undre, da Rusland har mindst lige så stort behov for EU som omvendt. Og EU har rigeligt med midler over for Rusland ud over det store russiske behov for vesteuropæisk økonomisk og teknologisk assistance til udvikling af energisektoren. EU's forsigtighed undrede også en amerikansk stemme i Krynica: »EU optræder, som det er umuligt at have et jævnbrydigt forhold til en stor leverandør. EU har imidlertid de bedste instrumenter i hænderne, men mangler politisk vilje til at bruge dem«, sagde Keith Smith fra den amerikanske tænketank CSIS. EU har desuden Det Europæiske Energicharter, som Rusland underskrev for over ti år siden, »men ikke respekterer med henvisning til manglende russisk ratificering. Det trådte imidlertid i kraft med underskrivelsen, men EU lader russerne slippe af sted med at tilsidesætte charteret«.

Det samme gælder EU's anti-trustlove, som unionen f.eks. har brugt over for Microsoft. »Hvorfor ikke over for Gasprom?«, spurgte Keith og svarede selv, at baggrunden er, at »alle ønsker bilaterale aftaler med Putin. Når Italiens mr. Prodi ringer til Putin for at indgå en handel, er det som Schröder tidligere gjorde. Det er Putin, Berlusconi, Chirac og Schröder, der sammen har fastlagt EU's energipolitik«, sagde Keith. De tre vesterlændinge er ikke længere ved de italienske, franske og tyske rør, men energispillet logik er uændret.

Det store problem er, at Rusland har en klar energipolitik, mens EU har lige så mange, som det har medlemmer. EU taler om fælles fodslag, men der er ikke meget realitet i det. EU taler om liberalisering af energimarkedet, men heller ikke på dette område ser tingene ud til at flytte sig. Og der er meget langt til den nødvendige fælles energiinfrastruktur, som Ukraine på sigt håber at kunne tilslutte sig. Polens økonomiminister Piotr Wozniak udtrykte det således: »EU's mekanismer for støtte under energikriser går end ikke i gang, hvis ti lande ikke har fået gas i ti uger«.

Tjekkiet energiansvarlige Vaclav Bartuska sagde derimod: »Alle anklager EU, men der er faktisk mere energisamarbejde i EU end imellem USA's stater, men infrastrukturen for gas må under fælles kontrol. Der er mange flaskehalse i den infrastruktur, som nogen tjener fedt på. Det er ikke fair blot at give Bruxelles skylden for, at hvert medlem hytter sit eget skind«.

Under alle omstændigheder har Putin indtil nu med stort held spillet EU-lande ud imod hinanden, hvilket går hånd i hånd med en stadig mere aggressiv udenrigspolitik og retorik over for Vesten og især USA. Det står i åbenlys modsætning til Ruslands oprigtige ønske om integration i verdensøkonomien, men skal ses som indenrigspolitik snarere end udenrigspolitik. Den politiske elite omkring Putin mobiliserer sig nemlig imod en ydre fjende og at være for provestlig anses som antipatriotisk i kampagnen op til parlamentsvalget i december og præsidentvalget til marts næste år.

En kolos på lurfødder

Et nærmere kig på Gasprom viser en gigant i store vanskeligheder. Det bør både bekymre EU og samtidig mindske angsten for foretagendet. Men det er en overvældende stor og indflydelsesrig virksomhed. Gasprom kontrollerer en fjerdedel af verdens gasreserver samt 94 % af Ruslands naturgas, og det er det eneste selskab, der har tilladelse til at sælge gas uden for landets grænser.

Gasproms historie går tilbage til Sovjetunionens gasministerium, der blev skabt i 1965, da Moskva første gang besluttede at lægge stor vægt på gasproduktion og forbrug. Mikhail Gorbatsjov omdannede i 1989 ministeriet til Gasprom, og dets første leder blev Viktor Tjernomyrdin, senere ministerpræsident under Boris Jeltsin og nu Ruslands ambassadør i Ukraine. Den nuværende præsident for Gasprom Aleksej Miller blev håndplukket af Putin i 2001 - kun et år efter dennes

indtog i Kreml. Miller er Putins nære ven fra fødebyen Skt. Petersborg.

I 1993 blev Gasprom omdannet til aktieselskab, og staten overtog aktiemajoriteten i 2005. Det er verdens største gasselskab med over 300.000 ansatte, og det er kronjuvelen i russisk business. Virksomheden bidrager alene med en fjerdedel af alle statens skatteindtægter. Gasproms aktier er steget med 57 % i år, hvilket gjorde det til den virksomhed i verden uden for USA, der er vurderet højest til en værdi af 274 milliarder dollar.

Trods den dominerende position i Rusland og internationalt er Gasprom en dårligt ledet gigant, der er ude af stand til at reformere sig selv. Gasproms »grundlæggende problemer er skjult for offentligheden bag dets glas- og stålfacade i hovedkvarteret i Moskva«, skriver energianalytikeren Roman Kuptjinskij på Radio Free Europes hjemmeside. USA's Energiinformationsbureau (EIA) skrev i en rapport om Rusland i 2005: »Russisk naturgasindustri har ikke været så succesrig som olieindustrien med både naturgasproduktion og forbrug på relativt samme niveau siden uafhængigheden i 1991. Gasproms produktion forventes kun at stige moderat (omkring 1,3 procent) frem til 2008«.

Stigningen er blevet lidt højere i år, men det ændrer intet ved, at Gasproms udvikling er holdt tilbage af aldrende gasfelter, statsregulering, Gasproms monopolistiske kontrol med industrien og for få eksportledninger. Derudover er »De tre store«, som de tre vigtigste gasfelter i det vestlige Sibirien kaldes, i forfald. Ifølge EIA kan man derfor forvente et fald i produktionen, der medfører, at Gasprom i 2020 ikke kan indfri sine forpligtelser overfor EU og de asiatiske lande.

Et billigt hjemmemarked

For at indfri forpligtelserne - for slet ikke at tale om kraftigt stigende efterspørgsel - kræver det omfattende moderniseringer og udvikling af nye felter. Ruslands handelsministerium advarede således i en rapport allerede sidste år om, at Gasprom kan få vanskeligheder med »at indfri sine forpligtelser til eksport- og hjemmemarkedet allerede i 2007«. Det har bl.a. russiske elektricitetsværker fået at føle i år med helt eller delvis stop for gasleverancer. Og leverancer er standset til adskillige industrivirksomheder i kortere eller længere perioder.

Direktøren for Oxford Institute for Energy Studies og forfatter til flere bøger om den russiske energisektor, Jonathan Stern, siger til forudsigelserne om, at Gasprom allerede inden 2010 vil få alvorlig mangel på gas: »Den alt for lave gaspris på hjemmemarkedet skaber kunstig høj efterspørgsel. Gasprom har ingen problemer med at efterkomme efterspørgslen, hvis det er til rentable priser. Den eneste grund til, at efterspørgslen stiger så hastigt på hjemmemarkedet, er, at gas er alt for billig. Spørgsmålet er, om gassen hurtigt nok bliver dyr nok til at skabe balance i udbud og efterspørgsel. Svaret er formentlig nej«.

Allerede for et år siden stod det klart, at Putin ikke ville tillade Gasprom at hæve prisen før efter præsidentvalget. Men for første gang fik gasmonopolet et løfte om, at prisen næste år kan bringes op på et mere markedsnært niveau. Men altså først efter præsidentvalget. Det er et af de mange områder, hvor Putin har holdt potentielt upopulære reformer fra sine døre. Men med gradvise stigninger er det meningen, at gasprisen efter 2011 skal være den samme hjemme som for det øvrige Europa.

Situationen på hjemmemarkedet har ifølge Jonathan Stern betydet, at Gasprom ikke har kunnet åbne nye gasfelter. »Det har været helt rigtigt for Gasprom ikke at investere, når det gælder hjemmemarkedet. Her er noget, som folk ikke forstår. Hvis Gasprom havde investeret 50 milliarder dollar i nye felter, ville det sælge gassen derfra med enorme tab. Det er først nu, tiden er inde for Gasprom til at investere efter regeringens garanti for, at gasprisen bliver høj nok til at gøre investeringer profitable«.

Om Putins udskydelse af indfrielse af Gasproms ønske om prisstigninger på hjemmemarkedet siger han: »Han har været overforsigtig før valgene. Det andet problem er, at dette ikke kun er et gas- eller et energiproblem, men et problem for hele økonomien. Det er et meget større problem, hvordan hele den russiske økonomi kan reformeres og hvor hurtigt. For når eller hvis gasprisen stiger til et europæisk niveau, er der en lang række industrier i Rusland, som ikke længere kan køre rundt«.

I det vestlige Rusland kører 60-70 % af industrien på gas, så en markant prisstigning vil medføre en

radikal ændring i industristrukturen. Titusinder ventes kastet ud i arbejdsløshed, når uprofitable virksomheder må lukke. Og det kan betyde enorme fald i efterspørgslen på gas. »Gasprom kan hurtigt gå fra gasmangel til et dramatisk overskud på gas«, siger Jonathan Stern, der mener, at EU under alle omstændigheder ikke bør være så bekymret, som det er tilfældet.

Men andre eksperter mener, at strukturproblemer i russisk økonomi bør bekymre endnu mere. Således skriver forsker ved Center for European Policy Studies i Bruxelles Alan Riley i Wall Street Journal, at politiske spekulationer om Gasproms internationale interesser »afleder europæisk industris og politikeres opmærksomhed fra et meget mere alvorligt problem: muligheden for et betydeligt underskud i gasproduktionen allerede i 2010«.

De spekulationer lyder utrolige i betragtningen af, at Rusland har påviste gasreserver på næsten 50.000 milliarder kubikmeter. Men en fjerdedel heraf findes i Sibirien og det Fjerne Østen, som hidtil har en lav udnyttelsesgrad. Dertil kommer afhængigheden af de omtalte »Store Tre« gasfelter, der alle primært opererer med udslidt sovjetisk teknologi.

Gasprom afviser kritikken om ikke at investere nok med, at det årligt investerer 11 milliarder dollar. »Men problemet er, at det er de forkerte investeringer. Gasprom investerer ikke i nye gasfelter, ledninger og kompressorstationer, men i infrastruktur til eksport som Den Nordeuropæiske Gasledning til Tyskland og erhvervelse af udenlandske energivirksomheder«, skriver Riley.

Instituttet for Energipolitik i Moskva skønner, at Gasprom i 2010 vil mangle 126 milliarder kubikmeter gas i regnestykket imellem forventet udbud og efterspørgsel. Hertil kommer, at Gasproms mangel kan blive endnu større, hvis forventningerne til leverancer fra Centralasien på 105 milliarder kubikmeter om året ikke indfries. Og politisk uro truer i de centralasiatiske tidligere sovjetrepublikker, der forblev de politisk mindst berørte af Sovjetunionens sammenbrud. Her fortsatte diktatoriske kommunistiske regimer med de samme ledere, blot i nye nationalistiske klæder. Den turkmeniske diktator Saparmurad Nijasovs død i december sidste år varslede imidlertid et opbrud, der også kan påvirke energiforsyninger fra regionen, hvor energiinfrastrukturen er blevet langt mere misrøgtet end i Rusland. Og selv hvis de kan levere de milliarder kubikmeter, som Gasprom har med i sit regnestykke, betyder nedslidte rørledninger, at under halvdelen kan nå Rusland, ifølge Det Internationale Energiagentur (IAE).

Ironisk nok er det Ruslands nærmeste allierede i EU, Tyskland, der kan blive ramt hårdest af en eventuel russisk gasmangel, da det aftager mere russisk gas end noget andet EU-land. Til EU's fordel taler, at leveringsaftaler generelt er baseret på 25 års kontrakter, og at kontraktbrud kan bringes for internationale domstole. Når der alligevel er grund til stor bekymring, gælder det meget mere end gas. Det handler om mangel på de nødvendige reformer i russisk økonomi, som Putin har udskudt.

Dobbeltmoral eller liberalisering

Men i energispillet er EU-lande dobbeltmoralske over for Rusland, mener energieksperter Jonathan Stern: »Vi taler om liberalisering af vestlige markeder, men prøver at holde Gasprom ude. Vesten belærer Rusland om, hvad det skal gøre, men gør det ikke selv. De siger, at Rusland ikke burde have nationale monopoler, men har dem selv. De siger, at Rusland skal liberalisere sit gas- og elektricitetsmarked, men vi liberaliserer ikke vore egne. Troværdigheden af de vestlige råd til Rusland om energi er alvorligt reduceret de seneste år. Storbritannien er det eneste EU-land, der for alvor har liberaliseret sit gas- og elektricitetsmarked. Andre i Europa modsætter sig det indædt«. Ifølge Stern vil gasmangel i EU »så absolut« være selvskabt, hvis ikke der gøres alvor af talen om liberalisering. »Afhængigheden af russisk olie og gas har paradoksal nok styrket anti-russiske følelser i Europa. Det er blevet en europæisk tendens at frygte, at hvis man tillader en større russisk energivirksomhed at købe en større europæisk energivirksomhed, så er det en trussel. Men hvilken slags trussel er der faktisk ingen, der siger«, siger Jonathan Stern.

Energikommissær, letten Adis Piebalgs, har kun haft begrænset succes med lovforslag til liberalisering af EU's elektricitets- og gasmarked. Hans forsøg på at komme europæiske monopoler til livs har ellers potentielt kunne bruges imod russiske monopoler som Gasprom. Men fra sværvægterne Tyskland og Frankrig er der hård modstand imod liberalisering, så heller ikke i den

sag kan ventes EU-fodslag.

Det handler især om forsøg på adskillelse af energiproducenter fra distributører. EU forsøgte sig i september med det, som blev kaldt en »Gasprom klausul«, der skulle begrænse ikke-EU selskabers mulighed for at købe energinetværk i EU med et forbud mod, at samme selskab ejer både produktions- og distributionsled. Forslaget kunne bremse individuelle aftaler, som Gasprom f.eks. har indgået med Bulgarien og Belgien om det russiske selskabs delvise ejerskab af gasledninger og lagerfaciliteter.

Efter i årevis at have søgt at få Putin individuelt i tale var der udsigt til, at EU-landene vil tale med en stemme over for Rusland. Gasprom var selvsagt hurtigt ude med kritik af EU-forslaget. »Opkøb af gasinfrastruktur i EU er for vigtigt i selskabets energistrategi i Europa til, at det vil give op uden kamp«, skrev Wall Street Journal og videre: »I enhver konfrontation handler det om, hvem der blinker først: Europa, der har behov for gas, eller Gasprom, der har behov for euro. Det komplicerer sagen for Bruxelles, at adskillige EU-medlemmer – bl.a. Østrig, Tyskland og Italien – har lukrative projekter med Gasprom, som de ikke ønsker bragt i fare«.

Mulighederne for mere energisolidaritet i EU er på en afgørende prøve i debatten om liberalisering og tiltag imod monopolisering. Ifølge nye krav fra Bruxelles skal ikke-europæiske firmaer respektere nye regler for »adskillelse af ejerskab«, som EU-kommissionen dekretede i september. Det skal bryde selskaber op, så produktion af energi adskilles fra distribution. Bruxelles retfærdiggør det indgreb med, at ejere af forsyningsnet, som også sælger elektricitet eller naturgas, har interesse i ikke at give konkurrenter adgang til deres netværk. Ifølge EU har markeder med adskilte ejere af ledningsnet lavere priser end dem med sammenblandede ejerforhold.

Liberaliseringsskridt skaber store problemer med visse europæiske selskaber som også to tidligere lovpakker, hvor EU beordrede energigigant til at tillade konkurrenter adgang til deres ledningsnet. Det skulle Bruxelles sætte i værk først, sagde chefen for det tyske elektricitets- og gasselskab RWE Berthold Bonekamp, »før det går til tvangsekspropriering af privat ejendom«.

Tilbagetog

Energikommissær Piebalgs er nu på tilbagetog efter pres fra ikke mindst Paris og Berlin, og er fremkommet med en ny plan, der delvist undergraver den tidligere. Det nye forslag tillader en energiproducerende virksomhed at beholde ejerskabet til distributionsnetværk, hvis den udpeger en såkaldt Uafhængig Systemoperatør (ISO), der skal sikre konkurrence.

Men man kan næppe forestille sig, at det f.eks. kan sikre, at det statsejede distributionsnet under Electricité de France i fremtiden bliver drevet på en måde, der truer dets 90% markedsandel af det statsejede produktionsled. Og undermineringen af det lovforslag, som Piebalgs har arbejdet på i årevis, er også godt nyt for Rusland. Med en Potemkin-kulisse deling af Gasprom kan de nye restriktioner nemlig omgås. Piebalgs har sagt, at EU vil insistere på klare beviser for adskillelse af produktions- og distributionsenheder, før der underskrives aftaler. Men det bliver svært at sikre, så længe EU's egne medlemmer får lov til at bøje reglerne. Og spørgsmålet er, om ikke et reelt frit marked er en bedre vej til energisikkerhed end komplicerede og bøjelige regler.

Svaret på angsten for Gasprom er ikke at optræde på samme måde som Putin, hvilket Frankrigs præsident Nicolas Sarkozy gør, når han bringer landets energiselskaber under stadig strammere statslig kontrol.

»Europa har brug for selskaber, der konkurrerer og udfordrer hinanden i højere grad, ikke et dække over regulerende skyttegrave, som de selv har gravet«, skrev Financial Times.

Gaskrig mellem naboer

Hvis vi vender tilbage til transitlandene, udspillede der sig tidligere på året en ny gaskrig mellem Rusland og Hviderusland, der gav dønninger for leverancer til EU-landene. Det skete, efter at Gasprom havde bebudet en 45 % nedskæring af leverancerne til Hviderusland, fordi landet var bagud med betaling for gassen. Sidste gang Gasprom truede med at skære ned på leverancerne til nabolandet var ved årsskiftet, da Hviderusland måtte acceptere mere end en fordobling af prisen for den russiske gas. Samtidig lagde Rusland told på eksporten af olie til nabolandet. Det betød hårdt pres på økonomien i Hviderusland, hvor præsident Aleksandr Lukasjenko har holdt økonomiske

reformer fra dørene på Ruslands regning i form af ekstremt lave olie- og gaspriser. Mens det tidligere varme russisk-hviderussiske forhold har nærmet sig frysepunktet, har Hviderusland ifølge præsidenten andre alliancer. »Selvfølgelig dræner det vore ressourcer, men vore gode venner især (Venezuelas præsident) Hugo Chávez har sagt, at de er villige til at give os lån på favorable betingelser«, sagde Lukasjenko til nyhedsbureauet Interfax.

Frem til juni har Gasprom leveret over 10 milliarder kubikmeter gas til Hviderusland til 55 dollar pr. 1.000 kubikmeter. Men for resten af året er prisen 100 dollar. Det er stadig meget mindre end f.eks. Ukraine og Georgien betaler, men som Gasprom-ledere har tilkendegivet, tages der hensyn til landenes politiske forhold til Moskva. Georgien, som Rusland er mest på kant med, betaler over tre gange så meget som Hviderusland for gassen: det samme som EU-lande.

Gasprom afviser anklager om at, de bruger gassen til politisk afpresning af tidligere sovjetrepublikker. Der er kun tale om et »endeligt opgør med sovjettidens subsidier«, hedder det på Gasproms hjemmeside. Og selv om det bider hårdt i fattige tidligere sovjetrepublikker, er det kun sundt for deres økonomiske udvikling at betale markedsnære priser. Den politiske afpresning ligger imidlertid i, at prisen afhænger af deres forhold til Kreml. Og Gasprom bruger priserne direkte politisk for at overtage distributionsnet og andre værdier i nabolandene. Georgien kan som Ukraine slippe langt billigere for gassen, men har også afvist at indfri Gasproms ønske om total kontrol med det georgiske distributionsnet.

At det er Gasproms strategi, og at det handler om meget mere end gas, bekræftede en talsmand for Gasprom anonymt over for den russiske erhvervsavis Kommersant: »Hviderusland kan enten betale eller tilbyde os noget, som kan få os til at undlade at lukke for leverancer«, sagde han. Her er tale om russiske interesser i en bebudet privatisering i Hviderusland. Gasprom er bl.a. interesseret i at få fingre i landets petrokemiske industri. Men endnu ventes på seriøs privatisering i Hviderusland.

Leder af tænketanken Øst-Vest i Minsk Leonid Zaiko siger til Kommersant: »I modsætning til i begyndelsen af året, har vi ikke længere store gasreserver, så nedskæring af leverancer vil ramme industrien hårdt«.

Rusland kan rent faktisk trække tæppet væk under Lukasjenkos diktatoriske styre ved at indføre verdensmarkedspriser for russisk energi til landet. Putin er tydeligvis træt af den selvrådige Lukasjenko, men frygter at Hviderusland vil svare med at afbryde leverancer til EU-lande. Måske burde EU give Rusland lov til at sætte tommelskruerne på Hviderusland og tære solidarisk på egne betragtelige reserver i mellemtiden. Men ville selvfølgelig kun være en mulighed, hvis der var grund til at tro, at Rusland dermed ønskede at fremme demokrati i nabolandet. Dette er dog næppe Moskvas plan.

På spørgsmålet om, hvem der vandt den seneste priskrig imellem Minsk og Moskva, svarer Jonathan Stern: »Jeg mener, at det er Hviderusland. Selv om de måtte æde en fordobling af gasprisen, er den stadig yderst favorabel. Gasprom gik på kompromis for ikke at skabe mere usikkerhed på dets vigtigste marked, som er EU«. En femtedel af gassen til EU-lande går via Hviderusland.

Tvungne partnere

EU har håbet på alternative forsyninger fra de tidligere centralasiatiske sovjetrepublikker, men det håb har altid været lysegrønt. Rusland kontrollerer 80 % af energiressourcerne i det tidligere Sovjetunionen, så afhængigheden af Rusland kan i bedste fald kun lempes lidt fra andre kilder i regionen.

Gasprom har truet med at sælge sin gas til Kina, Japan eller Nordamerika i stedet for til EU-landene. Men det har meget lange udsigter med investeringer i den infrastruktur, der skal til for at gøre alvor af den trussel. EU har derfor ingen grund til at tage truslen alvorligt, men har samtidig mere end svært ved at finde alternativer til den fjerdedel af sit gasforbrug, som Rusland nu dækker, og som kun kan forventes at stige. Forsyninger fra Nordafrika og Mellemøsten er dråber i forhold til de russiske forsyninger.

Det Aserbajdsjanske eventyr

Spillet om gas- og olie fra Centralasien og den kaspiske region er beskrevet i Günther Adolphsens artikel i dette nummer, så her blot et par betragtninger om Sydkaukasus og især betydningen af olien

og gassen fra Aserbajdsjans del af Det Kaspiske Hav, som 22 store internationale konsortier står bag udvindingen af. Det har givet Aserbajdsjan verdens største økonomiske vækst: gennemsnitligt 30 % i de sidste tre år og 40 % i dette års første kvartal.

Aserbajdsjan kaldes »BP-stan«, fordi British Petroleum er den største enkeltinvestor med indskud på 20 milliarder dollar siden midten af 90'erne. Amerikanske investeringer beløber sig til over 14 milliarder i de sidste tre år.

Olien begyndte sidste sommer at flyde igennem den nye ledning fra Baku over Tbilisi i Georgien til Ceyhan i Tyrkiet (BTC), og den er dermed den første store olieledning, der brød det tidligere russiske monopol på olieeksport fra regionen.

De såkaldt »beviste« aserbajdsjanske oliereserver var i 1998 på 3,6 milliarder tønder, men siden har flere undersøgelser villet vide, at det snarere drejer sig om 20-30 mia. tønder.

Energirådgiveren Laurent Ruseckas siger: »Ingen udfordrer Ilham Alijev (Aserbajdsjans præsident siden 2003), nu hvor de store oliepenge vælter ind. Produktionen er eksploderet i år og det ventes at fortsætte frem til 2010«. Den såkaldte »århundredets oliekontrakt« blev underskrevet i 1994 med norske, britiske og amerikanske firmaer i spidsen. »Oliehistorien vil snart være ovre, så gassen bliver den nye store historie«, siger energirådgiveren Ruseckas.

I hovedstaden Baku siger udenrigsministeriets talsmand, Khazar Ibrahim, at energien er Aserbajdsjans vej til integration i Europa. »For EU er stærkt interesseret i os både som leverandør og transitland af hensyn til Europas energisikkerhed«. Ifølge Ibrahim har Aserbajdsjan også høstet EU-ankendelse, »fordi vi har hjulpet Georgien igennem energikriser« med gas fra det største aserbajdsjanske gasfelt Shah Deniz under perioder med voldsomme stigninger på prisen for russisk gas til Georgien og lejlighedsvis afbrydelser af leverancerne. Georgien betaler kun halvt så meget for aserbajdsjansk som for russisk gas, men ventes at forblive mest afhængigt af russisk gas lige som det vestlige Europa.

Internationale undersøgelser viser aserbajdsjanske reserver på 450 milliarder kubikmeter gas - med mulighed for yderligere 250 milliarder kubikmeter. Men det store gaseventyr kan kun blive en realitet, hvis Aserbajdsjan også bliver transitland for forsyninger fra de mange gange større reserver i Turkmenistan på den anden side af Det Kaspiske Hav. Landet har verdens femtestørste reserver. Men nye aftaler mellem Rusland, Kasakhstan og Turkmenistan har givet de forhåbninger et grundskud.

Spillet om de kaspiske energiressourcer ændres i takt med, at gassen får stadig større betydning. Gassen handler nu stadig mere om energisikkerhed og altså dermed om regulær sikkerhedspolitik. Men Aserbajdsjans gas kan ikke udfordre Gasprom i en overskuelig fremtid, og der vil gå en del år, før Europa har fundet alternativer til Rusland som førende gasleverandør. Hvis det da overhovedet nogensinde bliver muligt.

Russiske selvmål

Rusland gik ud af 2006 med nye skrammer i lakken, når det gælder sikkerhed for udenlandske investeringer i energisektoren og sikkerhed for gasleverancer til EU. I tolvte time blev faren for et fald i mængden af gasleverancer til Polen og Tyskland fra 1. januar afblæst, da den nye prisaftale blev indgået imellem Hviderusland og Rusland. Men konflikten nåede at puste kraftig til EU's bekymringer.

Betydningen af vestlige investeringer og overførsel af know-how samt teknologi for Ruslands fremtidige udvikling kan dårligt overvurderes. Rusland skyder sig selv i foden ved at skræmme udenlandske investorer væk eller lukke dem ude. Men ønsket om at fremstå som en stærk supermagt, der kan det hele selv, skyder sunde økonomiske overvejelser i sæk.

Potentielle investorer i energisektoren blev især opskræmte af den gennationalisering, som Kreml gennemtvang af verdens hidtil største udviklingsprojekt for olie og naturgas, Sakhalin-2, til fordel for Gasprom. Med armene vredet om på ryggen afhændede Royal Dutch Shell og japanske partnere sidste år aktiemajoriteten til Gasprom under markedspris. Siden har russiske myndigheder fremlagt nye omkostningsberegninger, der reducerer de udenlandske firmaers økonomiske udbytte af

Sakhalin-2 betragteligt.

Tidligere lukkede Gasprom døren for internationale virksomheder til et andet stort gasprojekt i Barents Havet, der går under navnet Shtokman. De mulige partnere i projektet til 20 milliarder dollar var USA's Chevron og ConocoPhillips, Frankrigs Total og Norges Hydro og Statoil. Gaspromleder Aleksej Miller sagde sidste år i oktober, at der ikke var tilbudt »tilstrækkeligt tiltrækkende modydelser«. Hermed mente han andele i EU's energiinfrastruktur.

Mens Rusland anklager EU-lande for at holde russiske virksomheder ude af dets energiinfrastrukturer, betyder Kremles generobring af energisektoren, at vestlige virksomheder trænges ud af Rusland. Analyseinstituttet Stratfor har kaldt det »solnedgang« for vitale russiske energiprojekter og forudsiger, at Putins forsøg på at genrejse Rusland som supermagt med energivåbnet kun vil give bagslag: »At bruge en statslig industri som politisk våben har negative resultater, som energinationaliseringen i den arabiske verden har vist. Ægteskabet imellem utilstrækkelig hjemlig industri og fjendtlighed imod fair partnerskab med udlændinge vil uundgåeligt betyde andenrangs produktionsteknik og dermed nedgang i den langsigtede produktion. Men det aspekt bekymrer ikke Kreml særligt for øjeblikket«.

Hvor vigtigt det er for Rusland at få bedre styr på situationen, kan aflæses af energisektorens betydning for nationaløkonomien. Det er nemlig den høje oliepris og den afsmittende virkning på gasprisen, som holder væksten oppe i russisk økonomi. Dette års russiske finanslov er baseret på, at olieprisen forbliver over 60 dollar per tønde. Men der er uforudsigelige faktorer som vejret og krig, som potentielt kan ændre dette. Forsat mildt vejr og en, om end usandsynlig, afmatning af konflikten i Mellemøsten kan ifølge russiske økonomer banke den krykke, som olieeksporten er, væk under den russiske økonomi. Men ifølge en rapport fra det russiske analysecenter Renaissance Capital vokser Ruslands eksportindtægter med næsten fire milliarder dollar og statsbudgettet med næsten to milliarder for hver dollar olieprisen stiger. . »Vi kan imidlertid ikke helt afvise muligheden for en tilbagevenden til 20-30 dollar per tønde olie«, hedder det i rapporten, der også peger på indflydelse fra politisk kritik: »Selv om status quo bevares, kan en nedtur som følge af kaosteorier i vestlige medier ikke afvises«. Andre iagttagere og potentielle investorer peger på, at kritik fra vestlige medier og regeringer af negative tendenser i Rusland kan skade russisk økonomi.

Parlamentsvalget i december ses primært som en indikator på, hvordan præsidentvalget i marts 2005 vil gå. »Formodningen er, at Putin vil være i stand til at klare begge valg uden at skabe en regering, som er meget forskellig fra den, som vi har nu«, siger Roland Nash, der er forskningsleder ved Renaissance Capital.

Mens vestlige gasforbrugere endnu ikke mærker meget direkte til Gasprom, er det primært på tankstationerne, at europæiske forbrugere umiddelbart vil se russeres indmarch. Den russiske olie gigant Lukoil overtog for nylig med et slag næsten 400 tankstationer i seks EU-lande, som Lukoil har overtaget fra Texas-selskabet ConocoPhillips. De danner dermed et brohoved i EU, Tankstationerne fortsætter under det gamle navn Jet, men får navnet på verdens sjette største olieselskab Lukoil på skiltene i løbet af de næste par år. I den russiske konkurrence om at nå ud til slutforbrugeren i EU, ligger Lukoil derfor nu i spidsen.

Gasproms ansigtsløftning

Imens forsøger Kreml at gøre Gasprom til en respektabel spiller, som EU kan stole på. Og når det gælder at forbedre Gasproms image internationalt, vil Rusland gerne have international hjælp. I september kom det frem, at Gasprom har hyret tre PR-firmaer, der alle er medlemmer af den amerikanske kommunikationskoncern Omnicom Gruppen. To af dem har tidligere arbejdet for Kreml som rådgivere for, hvordan relationerne til Vesten forbedres. Mon de har sagt tydeligt nok, at Kreml kunne begynde med at nedtone den aggressive retorik? Men Putin og hans drenge synes åbenbart, at det er vigtigere at fortælle russerne, at Vesten er aggressiv, fordi det frygter Ruslands nye styrke. Det hører imidlertid til modsætningerne i Kremles politik, at man samtidig vil forbedre Ruslands image og ser PR-kampagnen og Gasprom som en vigtig side af den sag.

Gasproms imageproblem går tilbage til dets første år under Tjernomyrdin. Hans tætte venskab med Boris Jeltsin skaffede Gasprom skattefordele og støbte dermed grunden for gasmonopolet som en stat i staten. Under Tjernomyrdins efterfølger Rem Vjakhnev var Gasprom involveret i en række

korruptionsskandaler blandt andet omkring dets forsikringsselskab Sogas, der blev brugt til at berige Gasproms ledere. Det blev vestlige forsikringsselskaber, der kom til at bære tabet ved de lyssky forsikringsarrangementer. Fra den tid stammer også Gasproms ry som gennemkorrupt. Men de værste slag imod Gasproms internationale image stammer fra de tvivlsomme dispositioner fra Kreml for at overtage kontrollen med landets olie- og gasindustri i modstrid med internationale interesser.

»Ethvert forsøg på at rense – eller måske rettere hvidvaske – Gasproms image, bliver vanskeligt i betragtningen af virksomhedens rygte som en bølge og de kumulerede effekter af mange års uigennemsigthed«, skrev analytikeren Roman Kuptjinskij, da historien om den nye PR-kampagne kom frem. Et af de største problemer er, at Gasprom-kulturen ikke tillader uvildig efterforskning af monoplets forretningsmetoder. For nylig oplevede en af de største private investorer i Rusland, Hermitage Capital Management, hvor langt Kreml vil gå for at lukke munden på kritikere. Hermitages leder William Browder blev forbudt indrejse i Rusland efter flere kritiske rapporter om de russiske forretningsmetoder. Han blev kaldt en »trussel imod Ruslands nationale sikkerhed«.

PR-kampagnen viser, at Putin i sine sidste måneder på præsidentposten vil have Gasprom til at fremstå som en virksomhed, der lever op til vestlige standarder. Men det ventes ikke at ændre så meget ved Gasprom. »Det er højst sandsynligt, at PR-anstrengelserne kun er en kosmetisk ansigtsløftning«, skriver Roman Kuptjinskij. Det vil næppe føre til større åbenhed om Gasproms metoder, og det kan næppe forventes, at det ændrer Gasproms rolle som et af Ruslands vigtigste udenrigspolitiske redskaber.

EU's opgave

Nyheden i slutningen af september om, at Vladimir Putin overvejer at blive ministerpræsident vil heller ikke ændre noget ved det. I givet fald vil Putin tage det meste af magten fra Kreml med over i regeringsbygningen. Hvor meget er usikkert, men det vil uden tvivl inkludere kontrollen med Gasprom, som er hans vigtigste redskab i bestræbelserne for at bringe Rusland tilbage som supermagt. Om det bliver en elsket supermagt, bryder han sig sikkert mindre om. Bare den frygtes.

Kreml holder imod egne interesser udenlandske energivirksomheder uden for indflydelse. Det koster tiltrængt kapital, men der er ikke umiddelbart udsigt til ændring af det forhold. Vil den anti-vestlige retorik blive neddæmpet nu, hvor Ruslands politiske elite ikke længere behøver at frygte, at Putin forlader scenen og en ny leder kan true deres privilegier? Næppe, for det handler mest om indenrigspolitik: en hård udenrigspolitisk kurs er et middel til at kontrollere den indenrigspolitiske dagsorden. Det bedste håb er nu, at Putin erkender, hvor meget Rusland har behov for Vesten, og at han vil komme til den opfattelse, at han f.eks. kan tillade sig et mere afslappet forhold til den næste amerikanske præsident.

Når det gælder den energipolitiske slagsmark vil der næppe komme nye signaler fra Rusland, og den kan kun ændres, hvis EU viser sig i stand til at udvikle en fælles energi- og udenrigspolitik og tør deltage i spillet om energien på lige fod med Rusland.